

ХУДОЖНИЦИ ОТШЕЛНИЦИ

Изложба в НХГ, юни-юли 2010 година

– Къде беше –
питат ме –
повече от три десетилетия?
– Бях в утробата на Кита.
Константин Павлов

Изложбата разглежда проблема за различните аспекти и видове творческа изолация в българската художествена история от втората половина на XX век. Темата за изолацията в изкуството е изключително обширна, сложна и деликатна и трудно се побира в рамките на един исторически или стилowo-пластичен подход при анализа на фактите. „Изкуство и изолация“ закономерно намира пресечни точки с „изкуство и идеология“, „изкуство и общество“, „изкуство и личност“, „изкуство и морал“. Значителен е броят на художниците, които по една или друга причина, в различни периоди от живота си са принудени или сами избират повече или по-малко отстранена спрямо официалния художествен живот позиция.

Най-зловещият и печално известен пример за насилствена и брутално наложена изолация по идеологически причини е случаят с Александър Жендов. Между моралните поражения над личността и в крайна сметка физическата гибел, „Случаят Жендов“ се превръща в зловещ пример за поколения български интелектуалци, далеч не всички от които влизат в пряка конфронтация с тоталитарната система. Много са онези, които по силата на политически, идеологически, естетически, социални или екзистенциални причини избират формите на само-изолацията, автоцензурата, вътрешната емиграция, творческото „отшелничество“, бягството (или завръщането?) към себе си. На репресии са подложени Борис Денев, Александър Божинов, Никола Танев, Кирил Цонев, Иван Ненов; дълги години продължава тихото отшелничество на Кирил Петров, Борис Коцев, Наум Хаджимладенов, Васил Иванов, Любен Гайдаров; отречено и отново реабилитирано е цяло едно поколение художници от 30-те години, сред които Вера Негкова, Васка Емануилова, Борис Иванов и др.; в самота и социална

изолация живеят Стефан Първанов – Байката, Венко Колев, Асен Николов – Шопа; с огромни трудности и лишения е съпътствано утвърждаването на неординерни личности като Димитър Казаков, на бунтари като Генко Генков, на непознати и забравени имена, като Христо Гърманов, Филип Тодоров, Тодор Тодоров, Крум Васев, Петранка Кац, както и самотно и трагично открояващия се силует на Маргарит Цанев – Марго.

В изложбата вниманието е фокусирано върху ограничен кръг от автори, в един или друг смисъл знакови за отделните аспекти на тази тема. Представители на различни творчески генерации и стилово-пластични принципи, те са обединени от разбирането на творческия акт единствено в неговия универсален смисъл. На идеологическите и естетическите догми и диктата в изкуството те противопоставят свободната творческа воля; на конформизма, компромисите и позволеното в граници – отказа да бъдат зависими от ситуацията и конюнктурните съображения; на шаблоните, схемите, предписанията и клишетата – откритието, експеримента, импровизацията и навлизането в непознатите и забранени територии; на флирта с властта и казионните институции – собствената си неприспособимост. Наложени или доброволно приети, тези позиции им отреждат ролята на чужденци в собствената им страна, обричат ги на вътрешна емиграция и творческа анонимност.

Лука Янко (1928 – 2001), Славка Денева (1929 – 1984), Иванка Сокерова (1926 – 1993), Никола Даскалов (1924 – 2001) и Жени Механджийска (1927 – 1990) са родени през 20-те години на миналия век и се появяват на художествената сцена в началото на 50-те – един от най-тежките и сложни периоди за българската култура, пораженията от който драматично рефлектират и в следващите десетилетия. Красноречив пример са творчеството и съдбата на Иван Георгиев – Рембранд (1938 – 1994), който с радикалността на моралния си избор остава без аналог в нашето изкуство. Обричайки по собствен воля изкуството си на анонимност, художникът през целия си живот не участва в нито една изложба, не показва и не продава нито една своя картина.

Всяка творба на изкуството става факт на това изкуство едва в нейния комуникативен стадий. В пълна степен това се

отнася за внушителното по обем и художествени резултати творчество на Иван Георгиев, което намира своя социален резонанс едва след смъртта на художника. Такава е и съдбата на голямата серия нефигуративни живописни композиции на Никола Даскалов, създадени през далечните 1957–58 г., когото художникът показва за пръв път трийсет години след тяхното създаване. Приживе изкуството на Иванка Сокерова не намира обществено признание. Единствената рецензия за нея се появява в далечната 1973 г. В самотния си път художничката търси отговорите в един тих и продължителен диалог със себе си, вътпява в изкуството си пластове духовна енергия, потърсена в отгласи и сенки от отдавна отминали епохи. По подобен начин Славка Денева се затваря в собствения си свят, населен с вещите на едно безвъзвратно отминало време, разиграно в творбите ѝ с почти кинематографична острота и достоверност, и както в „киното на действителността“ на неореалисти като Роселини, Висконти, Де Сика, търси „вечното в нетрайното и универсалното в частичното“. Фантастичните светове на Лука Янко са реакция на отрицание спрямо сивотата и безличието, „пантеистична“ екзалтация пред пространствата на въображението, в противовес на „монотеизма“ на идеологическата доктрина. Житейската драма на Красимир Добрев – Доктора (1953 – 2006), за когото болестта стеснява света му до стените и тавана на болничната стая, сякаш отключва някакви неясни компенсаторни механизми и художникът създава внушителен корпус живописни картини, свършен в своята завършеност и поразяващ с граматизма и експресията на болката. За него живописата става единствена форма на жизнедействие и себеосъществяване.

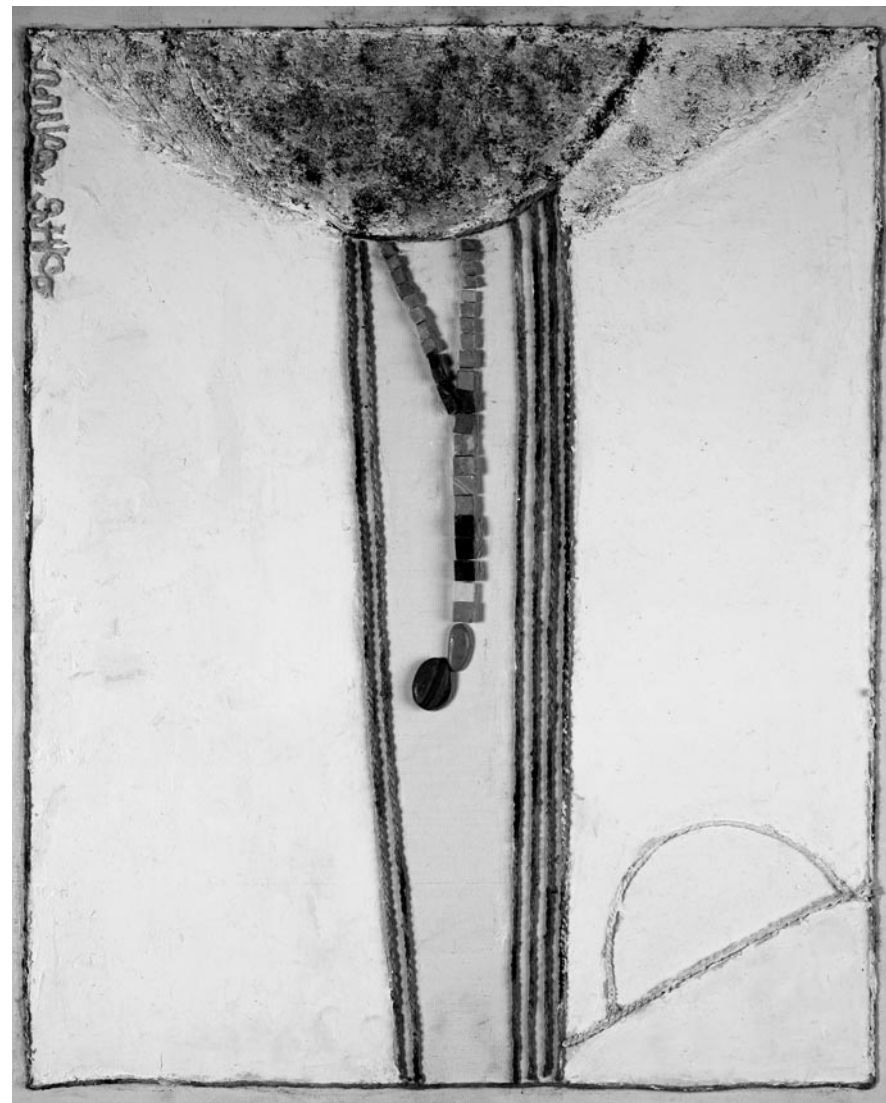
Как да разглеждаме тези и други, все още не намерили социалното си битие и професионална оценка художествени факти? Струва ми се, че един детерминистки подход в случая няма да е от полза. Разграничаването от т. нар. официален процес (макар че значителната част от тези творби са създадени въпреки, а не благодарение на системата) би довело до митологизирането на едните или до незаслуженото неглижиране на другите. Художниците, представени в изложбата, имат нещо общо с „тихите поети“ на 60-те и 70-те години, които въпреки пренебрежителното и дори подозрително отношение към тях по особен начин обогатяват литературата ни, при-

дават ѝ особена нюансировка и нови акценти. По същия начин някои от имената в тази изложба допълват и обогатяват панорамата на изкуството от периода, а други, като Л. Янко, Ив. Георгиев и Н. Даскалов, запълват огромни ниши на отсъствие и недостатъчност.

Проблемът за творческата изолация има своите пресечни точки с някои други съществени въпроси, които все още не са намерили своите отговори. Това е съпоставимостта на българското изкуство от втората половина на XX в. в мащаба на европейския художествен опит, спрямо който самото то се намира в позиция на изолация, породена от политическото, идеологическото и естетическото противопоставяне на двете системи.

Насочвайки фокуса още по-навътре в проблема, неизбежно стигаме и до въпросите за непримиримите антиномии на духовното и материалното, за моралните измерения на творческия акт, за сблъсъка между личностната система от ценности и колективната норма, за отстояването на Аз-а пред монопола на колективния идеал. Въпросът в крайна сметка е можем ли да приемем за обективна и вярна една историческа картина на изкуството ни, без да се вгледаме внимателно в онези крайни зони, зони на отсъствие, на мълчание, на недостатъчност и непълнота (но същевременно зони, свободни от съмнителна йерархичност и външен диктат), без които една панорама на художествената ни история няма да бъде пълна и завършена.

*Николай Уицвалийски,
куратор на изложбата*

**Лука
Янко**
(1928 – 2001)

1928 – Родена на 19 март в София в семейството на Лазар и Ефросина Янко, преселници от Албания.

1935 – 1946 – Учи във Френския колеж „Сен Жозеф“ в София. В библиотеката на Алианс Франсез се запознава с изкуството на Сезан, Гоген, Ван Гог и други.

1946 – 1952 – Следва живопис и се дипломира в Художествената академия – София, в ателието на проф. Илия Петров.

1960 – За първи път рисува из Родопите с група художници. Творческите пребивавания из родопските селища продължават до 1968 г.

1961 – За първи път в Созопол. До 1987 г. всяко лято рисува там. Участва в Първата национална младежка изложба с пейзажа „Есен. Двоят на музикалната академия“.

1962 – Участва в ОХИ с „Автопортрет с куче“. Творбата ѝ е критикувана остро в някои рецензии.

1964 – Участва в „Изложба на софийските художници“ с „Автопортрет“.

1967 – През януари открива първата си самостоятелна изложба в салона на „Руски“ 6. Закрита е преждевременно по идеологически причини. Художниката решава да не участва повече в общите изложби на СБХ. Творческото отшелничество на Лука Янко ще продължи 15 години.

1967 – 1974 – Работи приложни изкуства. През 1973 г. по екраните излиза филмът „Последната дума“ (сценарист и режисьор Бинка Желязкова), чиято визуална среда е изградена от творби на Лука Янко.

1975 – Първи откупки от западни дипломати. По този път много нейни картини остават в чуждестранни колекции.

1981 – Самостоятелна изложба с ретроспективен характер на „Шипка“ 6.

1989 – Самостоятелна изложба на „Шипка“ 6, за която на следващата година получава Наградата на София.

1996 – Участие в Международното триенале на живописиста в София. Получава Втора награда.

1998 – Ретроспективна изложба на „Шипка“ 6. Изложба в галерия „Дрита“.

1999 – Получава наградата на името на Славка Денева.

2000 – Излиза монография за Лука Янко от Димитър Аврамов.

2001 – Умира на 22 юни в София.

По волята на художниката, изразена приживе, значителна част от художественото ѝ наследство е дарена на НХГ и СГХГ.

2002 – Изложба от дарените творби в НХГ.

„Трудно – не, абсурдно бе да се помисли, че с такова изкуство Лука е можела да разчита дори на минимален успех в официалния художествен живот на Тодор-Живковска България. Тя сама си бе избрала тази участ. Както си спомняме, след скандалното сваляне на самостоятелната ѝ изложба през януари 1967-а, дълбоко уязвена, но горда и независима, тя бе взела съдбоносно решение: „Всяко зло за добро! Щом не ме приемат, щом ме отхвърлят, ще престана да им предлагам картините си. Като се освободя от всякаква мисъл дали ще бъда одобрена от някакво жури, ще правя само това, което на мен ми харесва. Ще следвам само собствените си мисли, ще експериментирам свободно, за да се изразя по-ясно и по-силно. Ще вървя по своя път!“

Димитър Аврамов,
„Лука Янко“, София, 2000, стр. 51

„Може би за поколенията, които ще дойдат след нея, името на Лука Янко ще звучи като красива, но тъжна приказка, каквито съвсем не липсват в историята на европейския модернизъм. За нас, които помним мъничката ѝ фигура и плахото ѝ присъствие, ще остане въпросът каква духовна сила и решимост е обладала тази крехка жена. Защото, макар да отсъстваше принудително за дълги периоди от официалния художествен живот, въпреки неразбирането и обидите, които беше принудена да понесе, у нея никога не е угасвал поривът за творчество.“

Николай Уцавалийски,
текст към каталог на изложбата на Лука Янко,
НХГ, април – май, 2002 г.